

Golf in Overijssel, 1925-2000

Ab Bloemendaal

Dit artikel is een samenvatting van de doctoraalscriptie Algemene Cultuurwetenschappen waarmee Ab Bloemendaal later dit jaar wil afstuderen aan de Open Universiteit. Op deze plaats vooral aandacht voor het begrip "vrije tijd", dat in grote mate invloed had op het ontstaan van de georganiseerde sport. Het onderzoek beperkt zich tot de ontwikkelingen in Overijssel in het kader van de coördinatie van scriptie-onderwerpen naar gebied.

Centraal staat de vraag hoe het mogelijk is dat golf zich in Overijssel tussen 1925 en 2000 ontwikkelde van een elitaire bezigheid, naar een in brede maatschappelijke kringen omhelsde vrije tijdsbesteding.

Inleiding

De studie houdt zich in hoofdzaak bezig met sport als één van de maatschappelijke verschijnselen, die samenhangen met de invoering van de machinale productie volgens het systeem van arbeidsdeling. Onder de vele sporten die zich in de periode van industrialisatie en vooral daarna ontwikkelden, heeft de versprei-

ding van golf als individuele sport, een geheel eigen positie ingenomen. Vaak wordt aangenomen dat golf zich in Schotland en Engeland reeds vanaf de achttiende eeuw als volkssport zou hebben ontwikkeld. Bij nadere beschouwing blijkt echter dat ook daar pas tegen het einde van de negentiende eeuw golf een meer algemeen tijdverdrijf werd. Voor die tijd was het, alleen al om de hoge kosten - daarover later - beperkt tot de hogere standen. Daarbuiten konden alleen zij die zich bezig hielden met het vervaardigen van de middelen voor het spel, de *club-and-ballmakers*, zich veroorloven zelf ook te spelen.ⁱ

Vroeg in de negentiende eeuw, toen Engeland na de Napoleontische oorlog economisch in een slechte toestand verkeerde, dreigde golf geheel uit te sterven. In dit bestek kan hierop niet verder worden ingegaan, maar het volgende citaat uit 1840 van een *circuit judge* (rondreizend rechter) uit Edinburgh, ene Cockburn, spreekt in zijn verwondering boekdelen: '[In St. Andrews] They have a local pleasure of their town ... this is golfing.'ⁱⁱ Pas na 1850 met het ter beschikking komen van een goedkope, industrieel te vervaardigen golfbal, zou golf zich snel verbreiden en inderdaad een volkssport worden. Vóór die tijd kostte een met kippenveren gevulde leren bal het dagloon van een arbeider, terwijl de levensduur van zo'n bal uiterst beperkt was, meestal niet meer dan één ronde. Na het in gebruik nemen van de goedkope golfbal groeide de sport zeer snel. Er werden tussen 1880 en 1910 alleen al in Schotland 223 nieuwe banen aangelegd.ⁱⁱⁱ

Ook op andere wijze vertoont de verspreiding van golf een nauwe relatie met de industrialisatie. Evenals bij andere sporten waren golfontmoetingen een belangrijk onderdeel van de verspreiding. Die werden eerst met de komst van de spoorwegen mogelijk. Veel oudere golfbanen bevinden zich nabij en niet zelden langs een spoorweg(station). Een andere ontwikkeling geeft nog duidelijker het verband aan tussen de verspreiding van golf en de industrialisatie. Golf wordt gespeeld op gras dat regelmatig gemaaid moet worden. De komst van de grasmaaimachine in het begin van de 19^e eeuw maakte de aanleg van nieuwe golfbanen aanzienlijk eenvoudiger.

Een typerend verschijnsel dat Everett Rogers heeft beschreven in *Diffusion of Innovations*, deed zich

voor bij de export van de sport naar Nederland: sporten die in het industriële Engeland al ontwikkeld waren tot georganiseerde volkssporten, begonnen in Nederland opnieuw als bezigheid voor de hoogste maatschappelijke klasse. Voor golf was dat het geval met de oprichting van de (nu Koninklijke) Haagsche Golf & Country Club in 1893. Dat zou zo blijven tot circa 1980 waarna een gelijke versnelling als 80 jaar eerder in Groot Brittannië zou plaats vinden. Een studie naar de verspreiding van golf in Nederland, in dit geval Overijssel, moet zich richten op de verhoudingen in het maatschappelijk bestel en de invloed die zij hebben gehad op de ontwikkeling van deze sport.

Vóór alles...: het begrip vrije tijd

Elke beschouwing of studie met betrekking tot sport, moet beginnen met een blik op het begrip "vrije tijd." De ontwikkeling van sportbeoefening, en daarbinnen weer de verschillende vormen waarin sport zich zou voortplanten, kan niet in haar maatschappelijke consequenties worden overzien, zonder het begrip dat ten grondslag ligt aan alle vormen van gereguleerde sport te beschouwen. Uit vrije tijd ontstond een nieuwe sociale activiteit: "vrijtijdsbesteding." Alleen al in de taalkundige ontwikkeling valt een progressie van waardering waar te nemen. Lang werd gesproken over "tijdverdrijf" terwijl thans "tijdsbesteding" meer algemeen is. Van de klemtoon op een tijd van "niet werken" – een negatieve benadering met op de achtergrond de gedachte dat dat eigenlijk niet hoorde: de tijd die "verdreven" werd – naar een meer positieve benadering van zinvolle invulling van tijd buiten het werk.

Wat onder vrije tijd moet worden verstaan, is aan even grote verschillen van definitie onderhevig als het begrip sport. De vrijtijdswetenschapper H. van der Poel maakt, in navolging van J. Lengkeek, een onderscheid tussen "vrije tijd" en "vrijetijd."^{iv} Vrijetijd, aan elkaar geschreven, verwijst naar een kwaliteit van het bestaan. Een begrip dat een invulling veronderstelt met 'allerlei activiteiten, omgevingen en ervaringen (die) een andere betekenis krijgen vanuit de notie van geen-vrijetijd.'^v Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) hanteert in het onderscheid tussen de twee begrippen de volgende omschrijving: 'Vrije tijd op zichzelf is niet meer dan een raam, een reservoir van mogelijkheden, dat pas concrete vorm krijgt door de wijze waarop deze besteed wordt.'^{vi} In mijn onderzoek wordt voor sport het begrip "vrijetijd" gehanteerd, als bewuste vorm van invulling van de beschikbaar gekomen tijd, en "vrije tijd" wanneer het om onbenoemde tijd gaat buiten het bestek van de daginvulling: werken-eten-slapen.

Vrijetijd als maatschappelijk begrip was vóór

de 19^e eeuw niet als apart fenomeen bekend. In de Engelse elitecultuur, bestond al vóór de industrialisatie een afkeer van vrije tijd voor arbeiders. 'In tegenstelling tot de adel en de burgerij werd het volk niet geacht over *leisure time* te beschikken. Zulks werd beschouwd als een gevaarlijke verleiding, die slechts tot ijdelheid voerde, de bron van alle maatschappelijke ellende.'^{vii} Het bestaan moest "nut" hebben en tijd die daaraan niet besteed werd, was tegen de moraal. Volgens de sociaal-historicus E. Thompson duurde het voor de Britse industriële arbeiders drie generaties, om de waarde van het begrip "tijd" te leren kennen.^{viii} Vanaf: "zonder beperking de gehele dag", via de "tienurige werkdag" vanaf 1847, tot het begrip "overuren" die zij betaald wensten te zien.

Beheersing van vrije tijd

Het was de overheid, noch de ondernemers ontgaan, dat voor de oorspronkelijk rurale bevolking, gewend aan een *taak*georiënteerd leven, de overgang naar de discipline van het *tijd*georiënteerde leven, nadelige gevolgen had voor het lichamelijk welzijn. Een nieuwe arbeidswet met een verkorte werkdag van tien uren, schiep enige ruimte zich te ontspannen, althans dat was het doel. Maar uit vroegere levenswijzen was een niet gering aandeel oude volksgebruiken overgebleven. Zowel de spelen zelf als de gewoonten er omheen, bleken eerder contraproductief te werken op het beoogde

verbeterde welzijn. De nu beschikbare tijd werd eerder besteed aan bezigheden die 'kleur (gaven) aan het grauwe en armoedige volksbestaan.'^x De sporten waren ruw en veroorzaakten verwondingen, en het gebruik van drank was buitensporig.^x Ook de gewone sporten bleven daar niet buiten: 'The game of football as practised in this town on *Shrove Tuesday* [vastenavond a.b.] is an obstruction to the passengers (...) and prejudicial to the morality of the town.'^{xi}

De reacties van enerzijds de overheid en anderzijds van de fabrikanten, op de gevolgen van de uitspattingen in de vrije tijd, waren zowel het opvoeden naar een betere discipline in het dagelijks leven, als het stimuleren van meer gereguleerde activiteiten voor de invulling van de beschikbaar gekomen tijd. Uit deze combinatie van publieke wens tot moralisering van de levenswijze, en anderzijds het belang dat de fabrikanten hadden bij het temmen van de levensstijl van arbeiders, ontstonden initiatieven voor de deelname aan sportbeoefening. Daartoe dienden dan de sporten zelf ook ontdaan te worden van de onaanvaardbaar harde fysieke beoefening. Samen met de inmiddels vanuit de overheid gekomen stimulans voor onderwijs, leidde dit tot wat later het "beschavingsoffensief" zou worden genoemd.

Rond 1900 werd in Groot Brittannië het beschikken over vrije tijd als een algemeen grondrecht erkend.^{xii} Tegelijkertijd had de besteding van die vrije tijd met de inmiddels georganiseerde en gereguleerde sport, een definitieve scheiding veroorzaakt tussen vrijetijdsbesteding en arbeid.

De overgang naar een industrieel Overijssel; een overzicht vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw.

Overijssel kende in het midden van de negentiende eeuw twee gebieden met een industriële ontwikkeling: het gebied van de IJsselsteden Deventer, Zwolle en Kampen en Twente met Enschede, Hengelo en Oldenzaal. In Twente concentreerde de industrialisatie zich aanvankelijk voor het overgrote deel op de vervaardiging van textiel als een voortzetting van de huisindustrie. In het industriegebied Twente verschilden de ontwikkelingen in meer dan één opzicht met die van de IJsselsteden. Deze beschikten met hun ligging aan het open water van de IJssel over een goedkope aan- en afvoermogelijkheid van grondstoffen en gereed product. Toch kreeg de textielindustrie hier nooit het massale karakter zoals in Twente. Historisch gezien waren deze steden meer handels- dan productiegericht. IJsselsteden waren tenslotte Hanzesteden, en oude middeleeuwse vestingen. Het begrip "binnen" en "bui-

ten" de stadswallen hield een aparte betekenis in aanzien en rechten.^{xiii}

Ook in de internationale oriëntering valt een verschil waar te nemen tussen Twente en de IJsselsteden. Voor het aan- en afvoeren van grondstoffen en gereed product voor de textiel, hadden de IJsselsteden door hun ligging aan open water, toen nog via de Zuiderzee, een voor de hand liggend contact met Engeland en Schotland. In de vroege negentiende eeuw betrof dit nog hoofdzakelijk wol en katoen, maar enige decennia later, na de invoering van door stoomkracht aangedreven machines, ook steenkool en ijzererts. Engelse specialisten in machinale productie vestigden zich vooral in de omgeving van Deventer en brachten hun kinderen mee die hier naar school gingen. Zij introduceerden Engelse sporten (vooral cricket) bij hun Nederlandse medescholieren.

In Twente zou dit pas later in de negentiende eeuw plaats vinden. Duitsland vormde voor Twente het normale achterland voor zakelijke en industriële verbindingen. Veel vooraanstaande Twentse ondernemersfamilies hadden hun herkomst over de grens in Pruisen. Toen steenkool nodig was voor de stoommachines, was het voordeliger die te betrekken via spoor uit de omgeving van het Teutoburgerwald, dan uit Engeland via de IJssel en per as verder naar Twente. Pas nadat C.T. Stork in Hengelo een onderneming stichtte voor het onderhoud van textielmachines en hun stoomaandrijving, werd ook de Twentse blik steeds meer naar Engeland gericht. De nieuwe technische scholen aldaar maakten een volledig nieuw soort *education* mogelijk. Niet meer de klassieke talen, recht en literatuur, maar doelgerichte, theoretisch onderbouwde scholing in techniek en bedrijfsadministratie. Later in de eerste decennia van de twintigste eeuw zou dit effect na het vestigen van een elektrotechnische- en metaalindustrie nog versterken.

Ten slotte speelde nog een ander verschil in herkomst mee. De eerste Twentse textielondernemers, onder andere de families Blijdenstein en Gelderman, waren uit Duitsland afkomstige, vrij welgestelde doopsgezinden. Vanwege hun geloof uitgesloten van openbare functies, legden zij zich al lange tijd toe op de textiele huisindustrie. Hun weefgetouwen waren een generatie nieuwer dan wat in Twente beschikbaar was. Zij waren ook sterker handelsgericht hetgeen onder andere zou blijken uit het later in Londen stichten van de Twentse Bank door de familie Blijdenstein. Een vergelijkbare ontwikkeling had zich ook in de IJsselstreek voorgedaan. De leden van de ondernemersfamilie van der Lande, waren als Rooms-katholieken in eerste instantie uitgesloten van openbare functies en zouden

zich hoofdzakelijk gaan richten op de internationale handel.^{xiv}

Met het beschikbaar komen van de stoommachine ontstond in industrieel Overijssel de mogelijkheid de productie naar Engels model te concentreren in fabrieken. In dezelfde periode nam de efficiëntie in de landbouw zodanig toe, dat een arbeidsoverschot ontstond. Het ook in Overijssel overheersende *primo genitur*, het beginsel dat de oudste zoon het bezit erfde, droeg verder bij aan het ontstaan van een vrij aanzienlijk arbeidspotentieel. Een met Engeland vergelijkbare ontwikkeling speelde zich hier verder af: de komst van agrarische arbeiders naar de fabrieken, concentratie van bewoning rondom de fabrieken, gebrek aan goede huisvesting en daarmee samenhangend, een povere gezondheidstoestand.

Sport komt naar Overijssel

Sport kwam tegen het eind van de negentiende eeuw Overijssel binnen op de slippers van een inmiddels bruisende industrie. De initiatiefnemers van de nieuwe industrieën, velen zelf begonnen als kleine zelfstandigen, hadden zich in het laatste decennium van de negentiende eeuw al opgewerkt tot welvarende families die, zoals hierboven al vermeld, hun zonen naar Engelse exclusieve scholen zond voor zakelijke en maatschappelijke vorming. Deze jongere generatie ondernemers brachten uit hun jarenlange verblijf in Engeland gewoonten mee die nieuw waren voor Nederland. Daar heerste tot op dat moment de moraal dat alle tijd steeds nuttig besteed diende te worden. Met deze nieuwe generatie kwam nu een nieuw besef binnen dat vrije tijd ook nuttig besteed kon worden. Sport bracht contacten en verbeterde de gezondheid.

Een opvallend verschil in levensopvattingen met Groot Brittannië, trad daar aan het licht. Engeland en Schotland hadden zich beide vanaf de vroegste tijd ontwikkeld tot een standenmaatschappij, waarin de gezagsstructuur natuurlijkerwijze vanuit de adel werd bepaald en uitgeoefend. Die zette daarmee ook de toon voor de levensstijl. Men behéerde en bestuurde, maar werkte niet wezenlijk. Toen ondernemers de adel in welstand voorbijstreefden, namen zij meer dan eens de relaxte levensstijl van de grootgrondbezitters over. De nieuwe gefortuneerden namen niet alleen de bezittingen over van de aristocratie, maar neigden ook naar hun gewoonten. Het invullen van vrije tijd naar wens, ofwel: vrijetijdsbesteding

In Nederland en zeker in Overijssel lag dat geheel anders. De adel was nooit tot die overheersende rol gekomen in de stedenrepubliek zoals ze die in Groot Brittannië wel had. De hogere kringen van de bevol-

king hadden een niet sterk afwijkende levensstijl ten opzichte van de gemiddelde bevolking. De streektaal – het “plat” – overheerste in alle rangen. Maar vooral in Twente waar de calvinistische mores overheersten, was werken een levensopdracht die vervuld moest worden. Het begrip “vrije tijd” deed er heel lang over om alleen al in de taal geaccepteerd te worden. Het woord “vrijetijdsbesteding” bleef nog lang een niet al te positieve connotatie houden.

De industrialisatie van Overijssel veroorzaakte een maatschappelijke omwenteling die het gebied sedert de reformatie niet meer had meegemaakt. Eén element daarin was sport. Sport echter verlangt ruimte, waarmee het een zaak werd van de grondbezitters. Daarbij kwam dan weer om de hoek kijken dat sommige sporten meer dan andere, grond nodig hadden. Niet vreemd dus dat voetbal en hockey, waarvoor minder dan een hectare grond nodig was, eerst aan de orde kwamen. Golf bleef nog heel lang een bezigheid van hen die over veel grond beschikten.

De introductie van golf in Overijssel

In 1874 bracht de zoon van een Twentse textiel fabrikant, Jan Bernard van Heek, een voetbal mee uit Engeland. Al in 1885 werd de eerste voetbalclub in Overijssel opgericht: Prinses Wilhelmina, dat nog altijd bekend is als PW. In 1875 was in Deventer reeds de cricket- en hockeyclub Utile Dulci (nu Koninklijke UD) opgericht, die ook al snel een voetbalafdeling kreeg. Beide clubs breidden zich voortvarend uit en rond de eeuwwisseling was georganiseerd voetbal een algemeen verschijnsel waaraan door alle standen kon worden deelgenomen. Uit de rangen van de oprichters van de eerste sportclubs echter, kwamen enkele decennia later ook weer de oprichters van de eerste golfclubs in Overijssel.

Er lijkt sprake te zijn van een verschuiving van interesse naar steeds weer een sport die binnen de eigen kringen beoefend kon worden. Een ontwikkeling die samenhangt met wat E. Rogers heeft beschreven als *Diffusion of Innovations*: ‘The social system’s social structure constitutes a boundary within which an innovation diffuses.’^{xv} In Overijssel werd golf op die wijze geïntroduceerd. In Twente was het A.H. van Heek (familie van Jan Bernard) die in juli 1926 het initiatief nam voor het oprichten van een golf club. In Deventer was het J. van der Lande, actief hockeyer en voetballer van UD, die in 1928 in een park in Schalkhaar drie holes liet aanleggen. In beide gevallen was het de kennismaking met de sport in Engeland die de aanleiding vormde. In beide gevallen ging het ook om leden van ondernemersfamilies: Van Heek, een geslacht van textielfa-

Overgenomen uit "Wat is Golf" door J.A. Brongers en B. van Limburger (1936), met vriendelijke toestemming van Dr. J.A. Brongers.

Een explosie-slag.
Zoo wordt de bal uit de zwakte vandaan gebracht.

brikanten, en van der Lande de oprichters van het late-re chemie concern "Noury en van der Lande."

De namen van de leden van de eerste voetbal-elftallen maar ook van de oprichters en beoefenaars van de golfsport, vertonen een opvallende gelijkens. Het betreft hoofdzakelijk leden van de industriële elite, met daarbij hun plaatselijke financiële en administratieve relaties. Opvallend is echter dat, hoewel nog steeds gehoord kan worden dat golf alleen was weggelegd voor de (zeer) welgestelden, de contributies uit die tijd slechts gering waren. De exploitatierekening van de Twentsche Golf Club vermeldt in 1927 een bedrag van gezamenlijke ledeninkomsten – entree en contributie – van fl. 9125,25; ofwel ongeveer fl. 32,- per persoon per jaar.^{xvi} Ook omgerekend naar huidige waarden blijft dit een bescheiden bedrag. Ter vergelijking, het salaris van een hoofdonderwijzer was in die tijd fl. 400,- tot fl. 600,- (plus een vrije woning). In de omgeving van Deventer lukte het in 1934 om een terrein te verwerven voor de aanleg van een golfbaan die de "Sallandsche Golf Club" zou gaan heten. In het stichtingsbestuur

namen vier heren van der Lande zitting!

Er zijn over de oprichting van deze eerste Overijsselse golfclubs wel een paar opmerkelijke dingen te melden. Allereerst de termijn die verliep tussen besluitvorming en uitvoering van het plan. Tegenover hedendaagse besluitvorming afgezet levert dat een hoogst interessante vergelijking. De initiatiefnemers van de Twentsche Golf Club, vergaderden op 13 februari 1926 'inzake de Oprichting Golfclub Twenthe.' Enkele maanden later op 30 juli werd dat initiatief omgezet in de definitieve oprichting van de Twentsche Golf Club en op 23 juli 1927 kon de baan worden geopend. Het clubhuis, 'in oud Engelse landstijl' werd terloops in dezelfde periode gerealiseerd.^{xvii} Iets dergelijks gebeurde bij de oprichting van de Sallandsche Golfclub De Hoek. Toen eenmaal een terrein beschikbaar kwam, vond op 11 december 1933 de oprichtingsvergadering plaats en op 8 september 1934 werden golfbaan en clubhuis officieel in gebruik genomen. Een toonbeeld van de besluitvaardigheid van de ondernemers uit die tijd. Met uiteraard een andere vorm van besluitvorming op ambtelijk niveau dan thans.

Nog een ander initiatief geeft de eenvoudige gang van zaken aan om in die periode tot oprichting van een golf club te komen. In 1924 liet Jasper Warner (oud-voorzitter van de Nederlandse Voetbal Bond, all-round sportsman en stichter van meerdere sportclubs in de omgeving van Zwolle) voor eigen rekening op zijn landgoed Beltgraven een golfaccommodatie aanleggen, die onder de naam Zwolsche Golf Club ingeschreven werd. Twee jaar eerder dus nog dan de Twentsche Golf Club. Toch krijgt zijn initiatief uit 1924 geen plaats in de geschiedenis van golf in Overijssel. Zijn landgoed Beltgraven lag namelijk bij Oldebroek, provincie Gelderland.

Van adoption naar adaptation

Bij overdracht of toe-eigening van een *innovation*, zal een aanpassing plaatsvinden om de vernieuwing in de eigen cultuur te plaatsen. De cultureel-antropoloog Hannerz hanteerde daarvoor de beeldende metafoor "creolisering." Het binnen de eigen cultuur "vertalen" van vreemde gebruiken of termen.^{xviii} Golf dankte aan zijn Engelse herkomst verschijnselen samenhangend met een standenmaatschappij. Eén ervan was dat vrouwen geen lid konden worden van een golfclub.^{xix} Dit paste in het geheel niet in het Nederlandse maatschappelijk patroon. Vanaf het begin werd ook door dames deelgenomen. Dat dames ook aan het initiatief tot stichting van een golf club deelnamen, blijkt uit de geschiedenis van zowel de Twentsche als de Sallandsche Golf Club. Mevrouw Stork-Koldewey maakte in 1927 deel

De Ballot box en ballotage.

In Engeland heerste het gebruik, dat als een nieuw clublid werd voorgedragen, de leden oordeelden over de aanvaarding via de ballot box, een apart ingerichte stembus. Daarin kon men naar keuze in aparte laden een witte of zwarte bal laten vallen. Als in een lade één zwarte bal lag, ging de voordracht niet door. Het aspirant lid was dan blackballed.

Ons woord "ballotage" ontleent daar zijn herkomst aan. Er zijn mij geen gevallen bekend waar deze methode in Nederland werd toegepast. Een voorbeeld van adaptatie bij adoptie.

uit van het eerste bestuur van de Twentsche Golf Club en Mevrouw Ankersmit-Schreuder wist in 1934 te bewerkstelligen dat op het landgoed De Hoek de golfbaan voor de Sallandsche kon worden gerealiseerd. Dit beeld was typerend voor golf in geheel Nederland. Ook in de competitie speelden dames mee. In de jaren '20 tot '40 was het aantal beschikbare heren niet altijd voldoende voor het vormen van volledige teams. In die eerste jaren werd dus met gemengde teams aan de nationale competitie deelgenomen.

Ondanks deze vroeg emancipatorische instelling, zou golf tot de jaren tachtig in Overijssel beperkt blijven tot deze twee golfclubs. Beide golf clubs bleven een strikte ballotage hanteren en hun leden kwamen eind jaren zeventig nog steeds uit de zelfde kringen als vijftig jaar eerder. Een andere aanpassing van het Engelse model van sportbeoefening dat voor Nederland adaptatie verlangde was, dat in Engeland sport uitsluitend op zaterdag werd gespeeld. In Nederland werd op zaterdag nog gewerkt. Dat zou zo blijven tot ver na de Tweede Wereldoorlog. Met uiteraad de Nederlandse splitsing in zaterdag- en zondag-sport.

De verspreiding van golf in Overijssel

Als nu de laatste decennia worden overzien kan zonder meer worden vastgesteld dat golf, na een opvallend lange periode van stagnatie, een explosieve groei onderging. In 1935 bestonden er in geheel Nederland zestien clubs met gezamenlijk 2658 leden. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren het er ruim 2900 maar was er geen enkele club bijgekomen. Integendeel, golf zakte eerder weg. In 1952 nog steeds zestien clubs maar het aantal beoefenaren was teruggelopen tot 2600. Twintig jaar later, in 1972 waren er nog slechts twee clubs bijgekomen maar het ledental was gegroeid tot 7702. Nog eens vijf jaar later passeerde het ledental de tienduizend. Het waren de eerste tekenen van de grote golfexpansie.

De meeste golfbanen bestonden nog uit negen holes. Daar kwam in de jaren tachtig een grondige ver-

andering in. De clubs konden de toenemende vraag naar lidmaatschappen niet aan en dienden plannen in voor uitbreiding naar achttien holes. Bleef de groei van 1950 tot 1980 nog beperkt tot tien nieuwe banen en 8000 leden, van 1980 tot 1990 explodeerde dit door de aanleg van 71 nieuwe banen met gezamenlijk nu 59000 leden.^{XX} Bij de eeuwwisseling was dit opgelopen tot 122 volwaardige golfbanen die in totaal 161.000 golfers bedienden. Deze groei zet zich nog steeds door met circa 15 procent per jaar. Aan het eind van 2005 stonden meer dan 260.000 leden ingeschreven bij de Nederlandse Golf Federatie (NGF). In een studie door de Universiteit Nijmegen uit het jaar 2000, werd nog een prognose voor 2005 gegeven van 189.000 ! Het mag duidelijk zijn dat er geen sprake meer van kan zijn dat golf een elitaire bezigheid is. Dat volledige golfuitrustingen al enkele jaren te koop worden aangeboden in supermarkt- of drogisterijketens onderstreept dat nog.

De jaren tachtig werden ook in Overijssel gekenmerkt door een sterke groei. Een feit is dat medio 1980 plannen voor zowel uitbreiding naar 18 holes van de twee bestaande banen in studie werd genomen, als ook het stichten van nieuwe banen. Dit zou er toe leiden dat er binnen tien jaar zes nieuwe golfbanen werden aangelegd. Inclusief de uitbreidingen, betekende dit een toename met 72 holes. De Sallandsche breidde uit naar 18 holes, in Wierden werd golfclub De Koepel gesticht. Sportclub PW (cricket, tennis en voetbal) legde rond het cricketveld ook een 9 holes accommodatie aan, in Ommen werd in een voormalig productiebos van 72 hectare de 9 holes golfbaan van golf club Hooge Graven aangelegd, terwijl juist buiten Zwolle een golf accommodatie tot stand kwam, in afwachting van de toestemming voor een volwaardige golfbaan.

Daarenboven speelde zich in de traditionele Twentsche Golf Club nog een kleine omwenteling af die een splitsing zou opleveren. Op het landgoed Driene waar de club gevestigd was, leek uitbreiding niet mogelijk. De wens van de inmiddels meer prestatiegerichte golfers voor een volledige 18 holes baan werd steeds sterker en dit zou uiteindelijk leiden tot

twee afzonderlijke initiatieven. Een geheel nieuwe 18 holes baan op een landgoed van de textielfamilie Scholten tussen Oldenzaal en Enschede ('t Sybrook), waarin een gedeelte van de leden zich kon vinden. Een geheel andere richting ging de meerderheid van de initiatiefnemers. Al in de jaren twintig had de wens geleefd op het uit de veertiende eeuw stammende adellijke landgoed 't Twickel de eerste golfbaan aan te leggen. Destijds kon dat geen doorgang vinden, maar met geduldig overleg kon het plan ditmaal bewaarheid worden. De Twentsche Golf Club zou in zijn geheel gevestigd worden op een 18 holes baan op het landgoed 't Twickel. De historische golfbaan op het landgoed "Driene" bleef als negen holes baan in gebruik voor de leden die de traditie zwaarder vonden wegen, zij het nu onder de naam Golfclub Driene.

De ontplooiing van golf in Overijssel was daarmee geenszins ten einde. In weinige jaren werd in Zwolle nu een volwassen 18 holes baan ingericht, werd 't Sybrook uitgebreid naar 27 holes, en de golf clubs de Koepel en de Hooge Graven naar 18 holes gebracht. Slechts PW wacht nog op een volledig uitgeruste golfbaan. In totaal omvatten de golfbanen van Overijssel per eind 2005 een kleine 6000 leden. Het aantal golfers dat gebruik maakt van deze banen is beduidend groter. Het aantal z.g. witte golfers, zij die lid zijn van de NGE, maar niet gebonden zijn aan een club, is dermate toegenomen dat ze een niet gering deel van het gebruik van de clubbanen voor hun rekening nemen.

Samenvatting

Vrije tijd en sport leveren sinds het eind van de negentiende eeuw samen een grote bijdrage aan het maatschappelijk leven en hebben een positieve uitwerking op gezondheid en sociale verhoudingen. Daarmee is sport (ook economisch gezien) een niet weg te denken factor geworden van het dagelijks leven. In de ontwikkeling van de verschillende vormen van sportbeoefening,

ning, hebben enkele sporten een aparte plaats ingenomen, waaronder golf. Het duurde bijna een eeuw vanaf de introductie in Nederland, en driekwart eeuw in Overijssel, voordat golf kon doordringen tot alle lagen van de maatschappij. Lang heeft men zich afgevraagd wat eigenlijk de reden was voor de vroege golfers om de exclusiviteit zo halsstarrig in stand te houden. Met daarbij een andere vraag: wat deed hen besluiten juist golf te kiezen als sport, nadat eerder aan andere sporten deelgenomen was?

Er is weinig tot geen onderzoek bekend dat daar een sluitend antwoord op geeft. Uit interviews komt de indruk naar voren, dat men destijds na kennisgeving met het fenomeen "herenclub" in Engeland, iets dergelijks in Nederland niet zo goed te verwezenlijken achtte. Er waren meerdere sociëteiten in Overijssel, eveneens met een exclusief karakter en ballotage, maar een clubleven zoals in Engeland gewoon was, kende men niet. Sociëteiten bevonden zich ook in, of in nabijheid van de stad. Golf clubs, zo kon men in Engeland constateren, hadden eigenlijk twee elementen waar men hier, en zeker in industrieel Overijssel, naar op zoek was: het gezamenlijk vertoeven buiten stad- en fabrieksomgeving, in combinatie met de intimiteit van het clubleven. Een ronde golf spelen samen met één of twee anderen betekent meerdere uren in een zekere intieme sfeer vertoeven. Anders dan bij andere sporten bestaat die tijd niet uit voortdurende actie, maar voor het grootste gedeelte uit wandelen, terwijl het antithetische element van veel andere sporten ontbreekt. Deze omstandigheden, het uren samen buiten zijn plus de sfeer van intimiteit van de club, deelde men met personen van een gelijke sociale *standing*. Men had op die wijze een zekere garantie dat alles binnen de eigen omgeving bleef.

Voor golf is, na een periode die niet anders dan als een tijd van georganiseerde tegenwerking kan worden geschetst, de situatie thans in positieve zin veranderd. Eerder nam het gemiddeld een periode van vijf jaar of meer en talloze processen tot aan de Raad van

State om tot goedkeuring voor aanleg te komen. Nu wordt ingezien dat golfbanen bijvoorbeeld als onderdeel van een landschapspark, een bijdrage aan het natuurbeheer kunnen geven. Onderzoek naar mogelijke invloed op het algemeen milieubeleid wordt in samenwerking en overleg uitgevoerd. Het gebruik van gewasbeschermings- of groeistimulatiemiddelen, behoort ofwel tot het verleden, of is tot een minimum beperkt. Golf is daarmee tot een voor zeer velen bereikbare gezonde ontspanning geworden, die bovendien een bijdrage kan leveren aan behoud en ontwikkeling van de natuur. Een maatschappij zonder sport is niet meer voorstelbaar. Een sportgemeenschap zonder golf thans ook niet meer.

Nader onderzoek

Bij het navorsen van de processen die samenhangen met de verspreiding van golf, kwam ik in de literatuur verschijnselen tegen die om nader onderzoek vragen. Vrij algemeen veronderstellen onderzoekers dat de oprichting van golf clubs in Schotland en Engeland en de internationale verspreiding van golf, samenhang met het netwerk van de vrijmetselaars.^{xxi} Golf clubs zouden zijn ontstaan uit lokale loges, die ook elders in de wereld via hun organisatie tot oprichting van een golf club zouden zijn gekomen. De samenhang van het vroege golf en de *Freemasons* lijkt aannemelijk.^{xxii} Een van de stichters van de *Honourable Company of Gentlemen Golfers* in 1744, was William StClair of Roslyn, wiens familie sedert 1424 erfelijk *Grand Master Mason* was.^{xxiii} Een bijverschijnsel dat wel wordt vermeld, is dat Joden niet als lid werden toegelaten. Het zelfde kon gelden voor Rooms Katholieken. In Engeland bestaan nog altijd aparte joodse golf clubs. In Nederland noch in Overijssel bleek deze verbinding aan te tonen. Een samenhang echter tussen ballotage-

normen en religie valt te vermoeden. Twentse herensociëteiten sloten joden en katholieken uit van lidmaatschap.^{xxiv} Bestuursleden van de golf clubs waren vaak ook leden van een sociëteit, zodat het vermoeden bestaat, dat in de ballotage "Joods of Rooms" een factor voor al dan niet toelaten was. Dit gold voor Twente. De eerste golf club van de IJsselstreek werd gesticht door leden van de familie van der Lande. Een geheel Rooms Katholieke familie.

Ten slotte het andere opvallende verschijnsel: de stagnatie in de verbreiding van golf in Nederland en Overijssel tot de jaren tachtig, met daarna een explosieve groei. Waarbij gevoegd het feit, dat vanaf toen, nieuwe golfclubs vrij toegankelijk werden en geen ballotage meer werd toegepast. Een verband zou kunnen bestaan tussen het algemeen maatschappelijk patroon van de jaren zestig en zeventig, wel getypeerd als de jaren van *flower power* en *love and peace*, met de anti-autoritaire beweging, maagdenhuisopstand en de "actie tomaat." Een periode waarin economische expansie niet de eerste aandacht kreeg, en grondgebruik voor particuliere doeleinden met wantrouwen werd bezien.^{xxv} Een reactie daarop volgde in de jaren tachtig met hernieuwde economische bedrijvigheid en ondernemersoptimisme. In deze sfeer zouden nieuwe initiatieven en innovaties weer hun plaats hebben kunnen krijgen. Verder onderzoek zal moeten uitwijzen of en in hoeverre er samenhang bestaat of bestond tussen deze verschijnselen.

Bibliografie:

Cockburn, Henry *Circuit Journeys* (Edinburgh 1888, herdruk 1975)
 Camijn, A.J.W *Een eeuw vol bedrijvigheid. De industrialisatie van Nederland, 1814-1914* (Veen, Utrecht 1987)
 Delden, Bernard van *Enschede, de Hooge Heren en 't Societeit* (Broekhuis, Hengelo 1990)
*GOLF*Jaarnaal (Nederlandse Golf Federatie, 2006 nr. 5)
 Hamilton, David *Golf, Scotlands Game* (Partick Press, Kilmacolm 1998)
 Hannerz, U. *Social Complexity* (Columbia University Press, New York 1992)
 Hofstede, Geert *Allemaal Andersdenkenden. Omgaan met cultuurverschillen* (Contact, Amsterdam 1999)
 Kokhuis, G.J.I. *De Geschiedenis van Twente. Van Prehistorie tot heden* (Hengelo 1982)
 Poel, H. van der *Tijd voor vrijheid. Inleiding tot de studie van de vrijetijd* (Boom, Amsterdam 2004)
 Price, Robert *Scotland's Golf Courses* (Aberdeen University Press 1992)
 Righthart, H. (red.) *De trage revolutie. Over de wording van industriële samenlevingen* (Open Universiteit, Heerlen 1999)

Rogers, E. *Diffusion of Innovations* (New York 1995, 4e druk)
 Sociaal Cultureel Planbureau *Trends in de vrijetijdsbesteding van de Nederlandse bevolking* (intern werkdocument 1975)
 Thompson, E. *England in the Nineteenth Century 1815-1914* (Harmondsworth 1978)
 Jaarboek Twentsche Golfclub 1926 – 2001 (Broekhuis, Hengelo 2001)
 Stirk, David, *GOLF History and Tradition* (Excellent Press, Ludlow 1998)

Noten:

- i De eerste golfclub die werd gesticht in 1744 heette dan ook, en heet nog steeds: *The Gentleman Golfers*, ook wel *The Honourable Company of Gentleman Golfers of Edinburgh*.
- ii Henry Cockburn *Circuit Journeys* (Edinburgh 1888, herdruk 1975) p. 231
- iii Robert Price *Scotland's Golf Courses* (Aberdeen University Press) 1992 p. 29
- iv H. van der Poel, *Tijd voor vrijheid. Inleiding tot de studie van de vrijetijd* (Amsterdam 2004, 3^e druk) p. 23
- v Ibid.
- vi Sociaal Cultureel Planbureau, 1975, p. 157 als geciteerd bij H. van der Poel, *Tijd voor Vrijheid*.
- vii H. Righthart (red.), *De trage revolutie. Over de wording van industriële samenlevingen* (Open Universiteit, Heerlen 1999) p. 602
- viii E. Thompson, als geciteerd in H. Righthart, *De trage revolutie*. p. 603
- ix H. Righthart, *De trage revolutie*. p. 603
- x Ibid. p. 599-601
- xi Ibid. p. 604, geciteerd uit Macolmson 1840
- xii H. Righthart, *De trage revolutie*. p. 606
- xiii Eén ervan betrof de z.g. wortelboeren. Boeren die als "grootburger" in de stad het kantoor gevestigd hadden, en buiten de wallen het landbouwbedrijf.
- xiv G. Kokhuis, *De geschiedenis van Twente* (Hengelo 1982) p. 141
- xv E. Rogers, *Diffusion of innovations* (New York 1994) p. 24
- xvi Jaarboek Twentsche Golfclub 1926 – 2001 (Broekhuis, Hengelo 2001) p. 34
- xvii W.Y. Sytsema, *Een Twentsche Golfsymfonie*. (T.G.C./Boekhandel Broekhuis, 2001) p. 33
- xviii U. Hannerz, *Social Complexity* (New York 1992)
- xix Tot op heden kunnen dames in sommige golfclubs alleen als *non voting member* lid worden. Een eufemistische manier om uit te drukken dat ze er eigenlijk niet bijhoren.
- xx *GOLF*Journal mei 2006, p. 33
- xxi David Stirk, *GOLF History and Tradition* (Excellent Press, Ludlow 1998), p. 166: 'During the second half of the nineteenth century, there was a change from the secretive, Masonic, Golf Club to a private Club whose members were solely interested in playing golf.'
- xxii Ibid. p. 29
- xxiii Zie ook D. Hamilton, *Golf, Scotlands Game* (Partick Press, Kilmacolm 1998) p. 44
- xxiv Bernard van Delden, *Enschede, de Hooge Heren en 't Societeit* (Broekhuis, Hengelo 1990) p. 37: 'Juddn en roomschen kommn d'r nicht in.'
- xxv Een sprekend voorbeeld was, dat in de jaren zeventig de Rijksdienst IJsselmeerpolders twee golfbanen plande in het nieuwe Flevoland. Een reeds in aanleg verkerende golfbaan in Lelystad, werd in opdracht van de pas aangetreden "landdrosht" Han Lammers van D66, weer omgeploegd.